אחריות מפקדים לחיי פקודיהם ולשלמות גופם ונפשם
אגרת דין וערכים

"מושכלות יסוד במורשת צה"ל הן כי 'הראשונה בחובותיו של המפקד... היא חובת הטיפול באנשיו'... ומעל כל אלה מצויה החובה לדאוג לחייו של החייל ולשלמות גופו ונפשו" (ע"פ 63970-11-25, 64044-11-25 **סגן (מיל') ת' כ' א' נ' התובע הצבאי הראשי**, פסקה 93 (2026)).

"חשוב להדגיש... לכל מפקדי צבא ההגנה לישראל, כי מוטלת עליהם אחריות כבדה ביותר לדאוג לשלום פקודיהם בכל מקום, בכל זמן, ומפני כל איום, ועליהם להיות להם לעזר ולתמיכה במשך שירותם... על כן, חייבים המפקדים והקצינים להיות קשובים לרחשי ליבם ולמצוקותיהם של החיילים... עליהם לתת לחייליהם את מלוא תשומת הלב והעזרה במקרים הדרושים" (בג"ץ 88/10 **שוורץ נ' היועץ המשפטי לממשלה ואח'**, פסקה 30 (12.7.2010)).

אחריותו של מפקד לחיי פקודיו ולשלמות גופם ונפשם היא מיסודות מורשתו של צה"ל. חובה זו מקבלת משנה תוקף כאשר מדובר בחייל הנמצא במצוקה נפשית וקיים חשש לחייו. "נוהל השגחה", המעוגן בפקודת מטכ"ל 33.0219 "טיפול בחייל הנמצא במצוקה נפשית", מחייב הרחקת החייל מנשק והשגחה צמודה על ידי שני משגיחים בכל עת עד להסרת הסיכון. לאחרונה ניתנו בבית הדין הצבאי לערעורים שלושה פסקי דין בעניינם של שלושה מפקדים, שהועמדו לדין בעבירת חבלה ברשלנות (סעיף 341 לחוק העונשין, התשל"ז-1977), לאחר שחייל שהופעל לגביו נוהל השגחה ונותר עם משגיח יחיד שנרדם – ירה בעצמו. נסקור להלן את פסקי הדין המשקפים את אחריות המפקד לחיי פקודיו ואת משמעויות ההתרשלות במילוי אחריות זו.

תיאור האירוע

בחודש ינואר 2023, בבסיס האימונים של חטיבת כפיר, הורתה קצינת בריאות הנפש היחידתית כי טור' מ' (להלן: הנפגע) יהיה תחת פיקוח לפי "נוהל השגחה", מחשש לחייו. זאת לאחר שנמצא ספון בחדרו ולצדו כדורים וחומר שנראה כסם מסוכן, ואובחנו אצלו תסמיני דיכאון ומחשבות אובדניות. בהתאם לנוהל, נדרשו מפקדיו לוודא כי בכל עת ישגיחו עליו שני מפקדים, ללא נשק.

לדאבון הלב, הנוהל לא נשמר בקפידה ראויה. בשלב מסוים, הורה סגן מפקד הפלוגה לאחד משני המשגיחים להתלוות אליו למטווחים שהפלוגה קיימה באותה זמן. הוא הנחה את המשגיח השני, מפקד הכיתה של החייל, לפנות אל מפקד המחלקה ששהה באזור המטווחים כדי שידאג למשגיח מחליף שיצטרף אליו. ואכן, מפקד המחלקה הורה למפקד הכיתה לצרף חייל אחר להשגחה, אולם מפקד הכיתה הפר את הפקודה ולא שוחח עם החייל האחר. בהמשך הבחין סגן מפקד הפלוגה שמפקד הכיתה משגיח לבדו על הנפגע, העיר לו על הפרת נוהל ההשגחה והורה לו לדווח למפקד המחלקה כדי שיצורף משגיח נוסף. מפקד הכיתה מסר שיפעל בנדון אך שוב לא עשה כן. באותה לילה נרדם מפקד הכיתה שהשגיח על החייל שעות ארוכות מבלי שמפקדיו החליפו אותו. הנפגע יצא מחדרו, נטל נשק של חייל אחר וירה בעצמו בניסיון להתאבד. הוא נפצע פציעות קשות ונותר עם פגיעות גופניות מרובות ופגיעה נפשית מורכבת.

בעקבות התרחשות עובדתית זו הגישה התביעה הצבאית שלושה כתבי אישום נפרדים כנגד שלושת המפקדים – סגן מפקד הפלוגה, מפקד המחלקה ומפקד הכיתה, ששימש משגיח במועד הירי.

סקירת פסקי הדין

<u>סגן מפקד הפלוגה, סגן (מיל') ת'</u>, שהתעלם מסימני אזהרה בולטים, הוציא את המשגיח הנוסף ממשימת ההשגחה לצורך איוש המטווחים והותיר את הנפגע עם משגיח יחיד, הורשע בבית הדין המחוזי בעבירת קלה יותר של התרשלות, הגם שנקבע כי התקיימו יסודות עבירת החבלה ברשלנות. ההרשעה בעבירה חלופית הייתה נעוצה בקבלת טענה של אפליה באכיפה (הגנה מן הצדק) לאחר שמפקד הפלוגה שהיה אחראי על נוהל ההשגחה, לא העומד לדין. על סגן מפקד הפלוגה הושתו 45 ימי מאסר מותנה ופיצויים בסך 1,000 ₪.

בית הדין הצבאי לערעורים דחה את ערעור ההגנה, קיבל את ערעור התביעה **והרשיע את המערער בעבירה המקורית שיוחסה לו - חבלה ברשלנות**, תוך קביעה כי **רשלנותו הייתה גבוהה. הערעורים על העונש נדחו והעונש נותר על כנו.** בית הדין הצבאי לערעורים עמד על חובת הזהירות שחב מפקד לפקודיו. הוטעם כי **על המפקד אחריות לדאוג לשלום פקודיו ועליו לדאוג לשלומו ולביטחונו של החייל הנתון לפיקודו בכל עניין המצוי בתחום סמכותו**, ובכלל זה **חובתו לוודא שקיימו את פקודותיו.** בואר כי **הסתמכות על אחרים יכולה לפטור מאחריות רק אם היא כרוכה בפיקוח ובווידוא ביצוע, בעוד שהסתמכות סתמית על אדם אחר אינה אלא פריקת אחריות, הנושאת עמה הפרה של חובת הזהירות.**

בראי חובת הזהירות הכללית שחב מפקד כלפי פקודו; ידיעתו של סגן מפקד הפלוגה על הסכנה שהנפגע מצוי בה; וחלקו ביצירת המצב המסוכן, בכך שהורה לאחד המשגיחים לעבור לביצוע משימה אחרת בטרם יגיע משגיח מחליף והימנעותו מלוודא הגעת משגיח נוסף – **נמצא כי סגן מפקד הפלוגה הפר את חובתו בתור מפקד ובתור מי שיצר את הסכנה, והתרשלותו נמצאת במדרג גבוה.** נקבע שלטענות בדבר אפליה באכיפה (הגנה מן הצדק) יש משקל בשלב העונש ולא ההרשעה. לכן, בית הדין הצבאי לערעורים קיבל את ערעור התביעה והרשיע את סגן מפקד הפלוגה בעבירת חבלה ברשלנות. בבחינת עונשו, התייחס בית הדין לפוטנציאל הנזק ולנזק הרב שנגרם לנפגע, ומן העבר האחר לפער שבין אי העמדתו לדין של מפקד הפלוגה לבין הרשעת סגנו. בראי התמונה הכוללת, משיקולים של צדק ובהתחשב בהיותו מפקד וקצין מסור ומקצועי ששירת בלחימה בזירות קרב מסוכנות, נקבע כי אין להתערב בתמהיל העונש הכולל שהושת עליו.

ע"פ 63970-11-25, 64044-11-25 **סגן (מיל') ת' כ' א' נ' התובע הצבאי הראשי** (2026).

<u>מפקד המחלקה, סגן (מיל') ד'</u>, שאכן הורה לצרף משגיח נוסף להשגחה על הנפגע אך לא וידא שהוראתו בוצעה, הורשע בבית הדין המחוזי בעבירה הקלה יותר של התרשלות מטעמים של אפליה באכיפה (הגנה מן הצדק) ונידון ל-60 ימי מאסר מותנה ופיצויים בסך 1,000 ₪.

בית הדין הצבאי לערעורים קיבל את ערעור ההגנה וזיכה את המערער מחמת הספק. נקבע כי לא הוכח שהיה האחראי לקיום נוהל ההשגחה, וכי אי-וידוא ביצוע ההוראה, בנסיבות העניין, נותר במרחב הפיקודי-משמעתי ולא נכנס למרחב הפלילי. בהכרעתו הדגיש בית הדין הצבאי לערעורים כי **בראש חובותיו של מפקד מצויה החובה לדאוג לחייו של החייל ולשלמות גופו ונפשו.** עם זאת, נמצא כי התנהלותו של מפקד המחלקה לא חצתה את הרף הפלילי, ולו מחמת הספק, בשל מכלול פעולותיו ובראשן הנחייתו המדויקת למפקד הכיתה לצרף משגיח ספציפי שנכח במקום.

בואר כי מפקד המחלקה לא היה אחראי על נוהל ההשגחה, לא שהה בסמוך לנפגע ומפקדיו גם דחו את בקשותיו לפגוש בנפגע במהלך הימים הרלוונטיים. בד בבד, היה מפקד המחלקה אחראי על פעילות עצימה ואינטנסיבית הכרוכה בירי חי של 30 חיילים אחרים שהיו תחת פיקודו. בית הדין הצבאי לערעורים ציין כי **נכון וראוי היה כי מפקד המחלקה יוסיף ויוודא שהמשימה בוצעה, אך בנסיבותיו הכוללות של המקרה, אי וידוא ביצועה אינו מצוי במרחב הפלילי, להבדיל מהמרחב הפיקודי או המשמעתי.**

בשלהי פסק הדין הובהר, כי זיכויו מחמת הספק מבוסס על המסכת העובדתית שהוכחה אולם **אין בה כדי להפחית מאחריותו של מפקד, באשר הוא, לחייו של פקודו ולשלמות גופו ונפשו.** צוין כי דבריו של ראש הממשלה הראשון, כי **"לא די שיידע המפקד את מלאכתו... עליו להיות אוהב את האדם, שחיי הפקוד שלו יהיו יקרים לו והחייל שנשלח אליו יהיה יקר לו, שיאהב אותו"** (דוד בן גוריון, יחוד וייעוד 733 (1971), 734-) הם **"נר לרגלינו".**

ע"פ 64094-11-25, 4474-10-25 **סגן (מיל') ד' א' נ' התובע הצבאי הראשי** (2026).

<u>מפקד הכיתה והמשגיח, סמל (מיל') ש'</u>, הורשע בבית הדין המחוזי בעבירת חבלה ברשלנות, לאחר שנקבע כי הפר פעמיים פקודה ישירה ומפורשת של מפקדיו לצרף אליו משגיח נוסף, בעודו מודע למצבו הנפשי החריג של הנפגע ולסיכון לחייו וכמשגיח יחיד נרדם ואפשר לנפגע לפגוע בעצמו. נקבע כי **כמפקדו הישיר של הנפגע הוא חב כלפיו בחובת זהירות וככזה היה עליו לדאוג לשלומו ולביטחונו.** לצד חובתו זו כמפקד, **חלה עליו חובת זהירות גם בהיותו מי שיצר את המצב המסוכן כלפי הנפגע,** בהותירו את הנפגע ללא שני משגיחים כנדרש, עד שנרדם ואפשר לנפגע לפגוע בעצמו. נקבע כי **כאשר אדם יוצר בהתנהגותו מצב מסוכן המעמיד בסכנה אינטרס מוגן של אחר, קמה לו חובת עשייה אקטיבית לפעול לנטרול הסיכון ולמניעת התרחשות הנזק.** נקבע כי מפקד הכיתה הפר פעם אחר פעם פקודות ישירות של מפקדיו לקרוא למשגיח נוסף שישגיח עמו על הנפגע, ובכך הפר את חובת הזהירות באופן "מובהק וקיצוני".

בית הדין הצבאי המחוזי הטעים כי **מפקד הכיתה, שהיה ותיק ומנוסה ושימש כמפקדו הישיר של הנפגע, פגע בערכי קדושת החיים ושלמות הגוף של הנפגע, כמו גם באמון הציבור בצה"ל. עוד נקבע כי השתייך למעגל הפנימי של ההשגחה על הנפגע ונשא באחריות ישירה לביצוע נוהל ההשגחה בפועל.**

על מפקד הכיתה הוטלו 60 ימי מאסר מותנה, הורדה לדרגת רב"ט ופיצויים לנפגע בסך 2,000 ש"ח.

בית הדין הצבאי לערעורים דחה את ערעור ההגנה על הרשעתו ואת ערעור התביעה על העונש, וקבע כי **רשלנותו החמורה של מפקד הכיתה, בראי הסיכון לחיי אדם הכרוך בה ובהתחשב בערך החברתי הראשון במעלה, שעניינו ההגנה על קדושת החיים, מצדיקה את העונש שהושת.**

ע"פ 25787-03-26, 24809-03-26 **סמל (מיל') ש' ע' נ' התובע הצבאי הראשי** (2026).

מערך השיעור למפקד

<u>פתיחה</u>

מפקד יקר,

איגרת זו עוסקת באחריותו הכוללת של המפקד לחיי פקודיו ולשלמות נפשם, ובדגש על טיפול בחייל במצוקה נפשית.

מערך זה מתאים לקיום שיח פיקודי בשני מעגלים: בשיח מפקדים- הדגש יושם על אחריות פיקודית כוללת, על ההבחנה בין מתן הוראה לווידוא ביצועה בפועל, ועל אי-פריקת אחריות תחת עומס משימות. ובשיח חיילים- הדגש יושם על ערבות הדדית, על חשיבות הזיהוי המוקדם של מצוקה בקרב חברים ליחידה, ועל חובת הדיווח המיידי למפקדים.

זוהי הזדמנות עבורך לעסוק עם אנשיך בנושאים אלו, ולהעמיק בקשר המהותי שבין פסקי הדין לבין ערכי רוח צה"ל.

ספר לחיילים את סיפור המקרה באופן כללי מתוך הפירוט מעלה.

קרא לחייליך את הציטוט מתוך הפתיחה:

"חשוב להדגיש... לכל מפקדי צבא ההגנה לישראל, כי מוטלת עליהם אחריות כבדה ביותר לדאוג לשלום פקודיהם בכל מקום, בכל זמן, ומפני כל איום... על כן, חייבים המפקדים והקצינים להיות קשובים לרחשי ליבם ולמצוקותיהם של החיילים... עליהם לתת לחייליהם את מלוא תשומת הלב והעזרה במקרים הדרושים".

קיים דיון על בסיס השאלות הבאות:

- מה היה הכשל המרכזי בהתנהלות המפקדים ומה היה יכול למנוע אותו?
- מה ההבדל בין מתן הוראה לבין נשיאה באחריות לביצועה? כיצד מפקד יכול לוודא שהוראה הנוגעת לחיי אדם אכן בוצעה?
- כיצד נכון לפעול כאשר צורך מבצעי או עומס משימות מתנגשים עם הצורך להגן על חייל הנמצא בסיכון? באיזה שלב נדרש לעצור, להציף את הפער ולבקש סיוע?
- מה נדרש מהמפקדים ומה נדרש מהחיילים כדי ליצור ביחידה תרבות שבה מזהים מצוקה, מדווחים עליה ויודעים שהדיווח יטופל ברצינות?
- איפה אצלנו עלול להיווצר פער בין ההנחיה שניתנה לבין מה שקורה בפועל ומה יכול לסייע לנו לזהות את הפער בזמן?

סכם את השיעור עם המסרים הבאים:

1. צה"ל פועל לפי מערכת מוגדרת של דין וערכים, חובה על כולנו, כחלק מעמוד השדרה הערכי של צה"ל, לא רק לנהוג בהתאם למגבלות הדין, אלא גם לעמוד באמות המידה הערכיות המצופות מחיילי צה"ל, בהתאם לרוח צה"ל.
2. חיי אדם (מתוך רוח צה"ל) – "החייל ינהג באופן מושכל ובטיחותי בכל פעולותיו, מתוך הכרה בחשיבותם העליונה של חיי אדם". אחריותו של המפקד לחיי פקודיו אינה נחלתו של גורם אחד: גם כאשר מספר גורמים התרשלו, אחריותו של כל מפקד נבחנת לגופה, ואינה מתבטלת בשל אחריותם של האחרים.
3. אין הסתמכות על אחרים פוטרת מאחריות. מפקד שנתן הוראה הנוגעת לחיי אדם נדרש לוודא כי היא בוצעה בפועל. "ההסתמכות הסתמית על מאן דהוא אחר... אינה אלא פריקת אחריות ונושאת עמה הפרה של חובת הזהירות".
4. זיהוי מוקדם מציל חיים. הקשבה לרחשי ליבם של החיילים, דיווח מיידי על סימני מצוקה והקפדה בלתי מתפשרת על נוהל ההשגחה, בכל שעה ובכל תנאי, הם חלק בלתי נפרד מתפקידו של כל מפקד ומכל חייל.